

Др Ристо Килибарда

НЕРАЗВИЈЕНА ПРАВНА СВИЈЕСТ ОТЕЖАВА УСПОСТАВЉАЊЕ ДРЖАВЕ ВЛАДАВИНЕ ПРАВА

Наслов теме данашњег округлог стола - Нови устав и конституисање Црне Горе као модерне државе владавине права - садржи, имплиците, претпоставку: да ће нови устав *значајно доиринијети* конституисању Црне Горе као модерне државе владавине права. Ја бих, кратко, тестирао ову претпоставку.

Имам двије примједбе на саму формулацију теме:

а) Није добра формулација: конституисање *Црне Горе*; треба: конституисање *црногорске државе*; ово зато, јер се држава и друштво не поклапају.

б) Израз *конституисање* може се прихватити условно ако се под њим подразумејева *процес* изграђивања, изградње; не, готова ствар, остварење пројекта *одједном*.

И) конституисање црногорске државе као модерне државе владавине права је:

1) од прворазредног значаја за конституисање грађанске демократије у Црној Гори; и

2) исто је, у данашњим околностима, какве јесу у Црној Гори, *иешко*, ако не и *преиешко* остварљиво.

Образложио бих обје тезе:

1) Зашто Конституисање црногорске државе као модерне државе владавине права има *прворазредни* значај за конституисање грађанске демократије у Црној Гори?

Ево, зашто:

а) Грађанска демократија у суштини је:

- демократски *избор* и демократска *смјена* власти; и

- аутократски, односно, у бољем случају, аристократски *начин* вршења власти.

По чему се грађанска демократија, као облик владавине, *разликује* од недемократских облика владавине?

- у дијелу, односно, сегменту, начина *избора* и начина *смјене* власти разлика се манифестује у сљедећем: грађанска демократија је *миран*, и то демократски начин избора и смјене власти; у недемократским облицима владавине ради се о *насилном* или *насљедном* избору и смјени власти.

- у дијелу, односно, сегменту, *начина* вршења власти аутократски начин вршења власти у грађанским демократијама *разликује се* од аутократског начина вршења власти у недемократским облицима владавине, у бити, по томе што је аутократски начин вршења власти у грађанским демократијама *контролисан* и *ограничаван* правним регулама и правним процедурама - владавином права; у недемократским облицима власти ради се о *владавини људи*. Према томе, владавина права је оно што битно разликује грађанску демократију од недемократских облика владавине. Због тога је владавина права *нужан* услов за конституисање грађанске демократије уопште, наравно, за конституисање ове и у Црној Гори.

2) Зашто је конституисање црногорске државе као модерне државе владавине права, у постојећим околностима, изузетно тешко, чак претешко остварљиво? Чему се то дугује?

Дугује се, прије свега:

а) једном универзалном чиниоцу - материјалним интересима који су у стању да чак и математичке максиме *ујодобе* на начин како им, тим интересима, одговара, како би казао Лењин:

б) једном специфичном чиниоцу - *неразвијеној елементарној њравној свијести* у нас, њеном ниском нивоу, чак можда њеном непостојању.

Ја бих овај други чинилац ставио *исјред* првог - *неразвијену елементарну правну свијест исјред* материјалних интереса.

Шта подразумејем под елементарном правном свијешћу? Подразумјем:

Свијест о обавези да се поштују позитивне правне норме да се *морају* поштовати све док су важеће, све док су правоснажне, све док су правне норме. Ова свијест је *ујаони камен-темељац* елементарне правне свијести - *угаони камен-темељац* који је *закоњао* у саму зору европске цивилизације Сократ оном познатом реченицом: „Закони се морају поштовати чак и они који су рђави“.

Ова свијест је угаони камен-темељац и правног система уопште јер му *удахњује живој*. *Нејосијање* ове свијести има за непосредну посљедицу да сваки сусрет са малтене сваком правном нормом ставља пред дилеме типа: хоће ли се и овај пут испоштовати одређена норма, или ће се прекршити; односно, хоће ли се овај пут испоштовати односна норма, или ће се и овај пут прекршити, шта се више исплати, шта је корисније - поштовати је или је прекршити. Овакве дилеме имају за своје непосредне посљедице: *на глобалном плану* - веома отежано функционисање правног система, а *на индивидуално-психолошком* - страховито расипање енергије и непотребно *умирање* - у сваком сусрету са сваком правном нормом мора се колебати - шта конкретно чинити, како се конкретно понашати, треба се премишљати и прерачунавати, умјесто да се готово аутоматски поступа са минималним утрошком интелектуалне енергије. То вам је као кад би мајстор у својој радионици сваки пут кад му затреба неки алат морао претурити читаву радионицу да га пронађе - јер га није ставио на за то одређено мјесто. Такав мајстор не би могао ништа друго да ради него да затура и да проналази свој затурени алат.

Сократ, кога је атински суд осудио на смрт, није хтио да прекрши ту пресуду и побјегне, како су га наговарали његови ученици, упркос томе што је био увјерен да је та пресуда *нејраведна*. Ученицима је рекао: Цијелог живота учио сам вас да поштујете законе; како би то изгледало да ја сад поступим супротно.

Из свијести о обавези да се поштују позитивне правне норме произлазе друге, *изведене свијести* елементарне правне свијести, као:

а) свијест о томе да правне норме не допуштају *избор*: да ли ће се и у којој мјери поштовати - оне се морају, и то у *јуној мјери* поштовати;

б) свијест о томе да *post festum изнад* правних норми нијесу ни политички ауторитети, ни политичке врхушке, ни политичке нагодбе, ни национални интереси; *изнад* нижих норми стоје више норме а *изнад* свих њих устав; наравно, и политички ауторитети, и политичке врхушке, и политичке нагодбе, и национални интереси могу утицати и утичу, али у фази *пријеме* и *усвајања* правних норми; него, кад је норма постала нормом - правоснажна, отпадају сви обзири ове врсте као ирелевантни;

ц) свијест о томе да *изнад* правних норми није ни парламент који их доноси; ни парламент нема право да не поштује позитивне правне норме; ако закључи да су неке од њих превазиђене или из било којег разлога да нијесу више добре, он их прво мора промијенити, опет, на законом прописан начин; истина, било је у правној теорији супротних

схватања која су, као таква, заговарала *парламентнојиранију*; Гледстон, на примјер, вели: „Парламент може све сем да жену претвори у мушкарца;

д) свијест о томе да при формулисању правних норми треба тежити да оне добију прецизно, једнозначно и општеразумљиво значење, односно, што прецизније, што једнозначније и што општеразумљивије значење - тако да им је непотребно додатно тумачење;

е) свијест о обавези да се обавијестите о својим правним обавезама - незнање закона не извињава.

Моја је претпоставка, коју наравно ваља провјерити као и било коју другу претпоставку, да ниједан од наведених елемената елементарне правне свијести није у нас - у нашој колективној свијести, *укоријењен*, да нема *традицију*, није постао *навика*. И то не само да није укоријењен у свијести демоса, него то није ни у свијести политичких па ни интелектуалних елита.

На помисао да је ова претпоставка *основана* - не кажем *доказана* - наводе нас 3-4 *особена* случаја из недавног и актуелног правног живота Црне Горе. Кажем, *особена* у смислу што манифестују однос формално носећих стубова нашег правног система *према* формалноправној регулативи.

Први случај: У јулу 1988. г. на сједници ЦК СК Црне Горе расправљало се о Резолуцији ЦК СКЈ о Косову у којој се, између осталог, апеловало на комунисте Косова и остатка Југославије да поштују Устав и позитивне законе. Ја сам, у свом говору, који је „Комунист“ пренио у цјелини под насловом „Сивило на сивом“, отворено се супротставио таквој формулацији - не може се ни на кога апеловати да поштује устав и законе; они се морају поштовати док су важећи. У уводу свог говора закљонио сам се иза ауторитета; иза Лењина - оне његове тезе да се контрареволуцији не може парирати на кауцкијански и на берштајновски начин; иза А. Фире који је на савјетовању у Уставном суду Југославије, 2. јула 1986. г. изјавио да се земља налази у једној од најдубљих криза уставности и законитости у својој историји; иза економиста који су тадашњу инфлацију преко 140% објашњавали као „економски израз свеопштег непоштовања закона и прописа“; иза Нацрта закључака за X пленум ЦК СКЈ (који је одржан 25. 9. 1987. г.) у коме стоји: „да се стање на подручју уставности и законитости у дужем периоду погоршава попримајући у појединим срединама и појединим областима крајње забрињавајуће размјере“, те, да се „шири правна несигурност, самовоља и незаконитост“; иза А. Бакочевића, који је на сједници ЦК СК Србије, 23. 9. 1987.г. рекао: „Сви ми видимо да су неу-

ставност и незаконитост узели широки мах и да озбиљно поткопавају ову земљу... то је попримило такве размјере да је земља почела да губи одлике правне државе“. Титу се приписује да је рекао: „Не треба се држати закона као пијан плота“ - ја не знам да ли је то уопште рекао, и ако је, којом приликом.

Дрући случај: Неколико мјесеци након успјешно изведене АБ револуције у Црној Гори, тадашња црногорска Скупштина, видно уплашена, свјесно је прекршила позитивну правну норму својом одлуком да се стенограми са затворених сједница свргнутог црногорског руководства могу јавно публиковати. И публиковани су неауторизовани и технички необликовани, чак и без неопходних знакова интерпункције.

Трећи случај: Устав СРЈ из 1992.г. одмах је прекршен: предсједник републике и предсједник владе бирани су из једне републике (Србије); за све вријеме трајања СРЈ предсједник републике биран је из једне републике (Србије). И поред тога што је постојао уставни суд.

Четврти случај: Најсвјежији - избор Савјета министара нове државне творевине, Србије и Црне Горе. Владајућа коалиција у Црној Гори пристала је да се прекрши прецизно формулисана одредба тек усвојене Уставне повеље - да министри спољних послова и одбране не могу бити из исте чланице. Чак се овај очевидно противзаконит, тачније, противуставан чин жели правно „осмислити“: тражењем накнадног тумачења односне одредбе Уставне повеље - и поред тога што је ова недвосмислено и јасно формулисана; или, тако што ће једног кандидата из Србије, за односне функције, предложити Црна Гора. Оваквим и сличним правним „осмишљавањима“ *обесмишљава се њравно рејулисање уојшије.*

У овој противправној работи није најтежа ствар то што се тиме, на самом старту нове државне творевине, повриједила равноправност на штету мање државе-чланице (Црне Горе), нити то што ће тиме Европа и свијет, о новој државној заједници, стећи ружан утисак, чак ни то што се тиме свјесно, намјерно крши највиши правни акт нове државне творевине и то од стране оних који би, према дефиницији, требали да га ревностно бране. Највећи проблем је у томе што се тиме бјелодано манифестовало *нејостојање елементарне њравне свијести* у свијести владајућих елита, које, непостојање, олакшава доста сигурно предвиђање: да ће си и убудуће позитивне правне норме *мијесити, адајити-рајити* према тренутној ђуди, тачније, интересима истих елита.

Овај доиста песимистичан закључак наводи на још песимистичнији: не требају нам ни устав ни закони - не требају нам *фактички*, сем да би послужили за обману или за самообману; владавина права, у на-

шој изведби грађанске демократије, као да је субординирана владавини људи.

Може ли нови устав помоћи конституисању црногорске државе као модерне државе владавине права?

Извјесно је да *одлучујуће* не може и неће помоћи. Извјесно је, такође, да не може чак ништа помоћи ако ниво елементарне правне свијести у нас не буде значајно растао. И значајно подигнут. Ако је ово извјесно, онда је извјесно и сљедеће: прва ствар у настојању да наша држава постане држава владавине права није нови устав, већ је то подицање нивоа елементарне правне свијести. И у свијести демоса, још више у свијести образованих и политички утицајних. А како то постићи, то је друго питање - то је *ново* питање.